

Michael Sjølevejer

Et bidrag til forståelsen af sjølevejningsscenen på danske kalkmalerier fra middelalderen

Af *Knud Banning*

Forestillingerne om ærkeenglen Michael, hvis navn betyder »hvem er som Gud« er udviklet i senjødedommen. Hos Daniel er han en af de højeste engle, der som Israels fyrste bistår sit folk (10,13 og 21. 12,1). I de apokryfe skrifter og traktaterne optræder han som en af flere ærkeengle, der har Guds fortrolighed, han er anfører for de himmelske herskare og opbevarer Himmeriges nøgler. Det er ham, der frembærer ofrene på det himmelske alter, han er rettens og retfærdighedens strenge vogter, men også den, der taler sit folks sag og vender Guds sind til mildhed. I det nye testamente er han ikke nævnt ofte. I Judasbrevet V. 9 omtales en kamp, han har ført med djævelen om Mose legeme, og i Apok. 12,7 ff. optræder han i en af visionerne som den engel, der anfører de himmelske herskare i en kamp mod djævelen og hans engle. Men efterhånden overtager den kirkelige tradition mange af forestillingerne fra den jødiske litteratur, og navnlig bliver Michael den engel, der bistår de døende, leder dem ind i himlen, hvor han er »præpositus paradisi« og går i forbøn for dem hos Gud. Mere end de andre ærkeengle er han den, der udfolder vældige kræfter og kæmper både for Guds og for menneskers sag. I »*Legenda Aurea*« fortælles det, hvorledes han har åbenbaret sig, først på bjerget Gargano i Apulien, senere i Rom, hvor han fordrev pesten, og på klippeøen Mont S. Michel i Normandiet. Der berettes også om hans sejre over Lucifer og Antikrist samt om kirkeårets fester til minde om hans store og mærkelige gerninger[1].

---

[1] Frem for andet henvises der til J. Michl's artikel om Michael i »*Reallexikon für Antike und Christentum*« (ed. Th. Klauser) Bd. V: Engel VII (Michael), sp. 243-51, og samme forfatters lidt kortere behandling i »*Lexikon für Theologie und Kirche*« (Freiburg 1962), Art. Michael. Endvidere Ernst Wüst i Pauly-Wissowa: *Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, Bd. XXIII, sp. 1457 f., og C. Ihm: *Die Programme der christlichen Apsismalerei vom 4. Jahrhunderts*

De fleste af disse forestillinger genfindes i de mange hymner og andre kirkelige digte, der ikke mindst i middelalderen blev skrevet til Michaels pris[2]. Her fremtræder han som en af de store ærkeengle, der står forrest i den himmelske hærske, som synger den evige lovsang[3]. Det var ham, der ved Lysets Skabelse kæmpede med Lucifer, der ville være som Gud selv, og styrtede ham og hans engle i afgrunden. Før noget andet er det denne kamp, han erindres for, og derfor er han »signifer«, bannerfører, i den himmelske hær[4]. At han er den kæmpende, som fører Guds sag, spores også i den rolle, han får tildelt, når han fører Guds folk frelst gennem farer – det er ham, der for Israels folk skiller vandene i Det røde Hav, han er i den sky, som går foran jøderne gennem ørkenen, det er ham, der beskytter Daniel i Løvekulen etc.[5]. Det kan hedde, at han har lægemidler mod enkelte sygdomme, og man anråber ham, når man vil bevares fra Djævelens listige anslag og udfries af de bånd, der binder sjælen til verden[6]. Men navnlig beder man til ham, fordi han har en vældig indflydelse på menneskers skæbne i dødsstunden, »in ultima necessitate« er det Michael, der kan komme til hjælp. Ved sin barmhjertighed frier han mennesker fra djævelens listige anslag, så de ikke styrtes i afgrunden, men frimodigt fremstiller sig for Gud i himlen[7]. Michael er en meget formående helgen, ved hvis fortjenester mennesker erhverver sig Guds nåde, og han får Guds, den retfærdige hævnens, vrede til at vige, så navnene kan indskrives

---

bis zur Mitte des 8. Jahrhundert (Wiesbaden 1968). *Legender om Michael i Legenda Aurea* (ed. Richard Benz, Heidelberg 1963), 803 ff. Karl Künstle vil anerkende, at det er Michael, der kan optræde som »Psychopompos«, men benægter, at det er ham, der vises i sjælevejningsscenerne, en påstand, som flere indskrifter afkræfter. (Karl Künstle: *Iconographie der Heiligen in der deutschen Kunst*, I, Freiburg im Br., 1928 p. 247–50, cf. hertil Louis Reau: *Iconographie de l'Art chretien II* (Paris 1956) p. 49 f.)

[2] De følgende eksempler på typiske Michaelssalmer er hentet fra den af G. M. Drewes grundlagte *Analecta Hymnica Medii Ævi*, Bd. 1–54, Leipzig 1885–1915. Der henvises i det følgende til bindene i denne udgave og de numre, hymnerne har heri.

[3] 12, 353 og 354. 37, 265.

[4] 10,353. 14,76. 15,210. 33,180. 39,271. 46,184.

[5] 9,307. 10,353. 33,180.

[6] 14,74 og 75. 33,178 og 179. 41,69.

[7] 12,357. 14,75 og 78. 33,179. 41,69. 43,428. Den meget smukke hymne »Summi regis archangele Michael« (53,192) er der henvist til i *Missale Slesvicense*, f. 232 b.

Tybjerg kirke. Skibets første hvælv, vestkappen.

Egtved kirke. Korets hvælv, nordkappen.

Birkerød kirke. Skibets andet hvælv, vestkappen.

Højby kirke. Korets hvælv, vestkappen.

i de himmelske bøger og de frelste forblive i lysets hjem [8]. Skærsmallden nævnes ikke i disse digte, og begivenhederne ved den yderste dom kun sjældent – den indvarsles af Michaels basun, og det er ham, der bærer korset foran Kristus [9]. Påfaldende er det, at den vægt, hvorpå Michael vejer sjæle, kun nævnes i en enkelt spansk salme fra det 10.–12. århundrede og det på en måde, som ikke har forbindelse med fremstillingen på danske kalkmalerier. Det hedder i salmen »Disjice pondera tu scelerum, criminis elue discidium . . .«. Vægtene, hvorpå forseelserne vejes, skal altså ødelægges, ikke tynges ned til fordel for den betrængte sjæl, som det ses på malerierne [10].

Hvad billeder af Michael angår, er der navnlig to motiver, der vinder udbredelse, nemlig fremstillingen af Michael som dragedræber – som må jævnføres med de billeder, der viser S. Georgs kamp med dragen [11] – og det motiv, der behandles i det følgende, Michael som sjælevejer [12].

Billedet af Michael som sjælevejer har som så mange andre billeder, der får et kristent indhold, sin oprindelse i andre religioner. F.eks. kan man på græske vasemalerier af to kæmpende personer se Hermes sidde i baggrunden med en vægt, hvori der findes to utydelige skikkelser, som åbenbart er skæbnegudinder. Billedet antyder, at Hermes – hvis rolle som »Psykopompos«,

[8] 10,353. 12,358. 14,75. 27,159. 34,290.

[9] 10,353. 29,169.

[10] 16,404.

[11] se f.eks. B. Riehl: *St. Michael und St. Georg in der bildenden Kunst* (München 1883).

[12] Af litteraturen om billeder af Michael Sjølevejer må fremhæves P. Perry: *On the Psychotastasis in christian Art* (The Burlington Magazine, 1912–13, 94 ff., 208 ff.) og Leopold Kretzenbacher: *Die Seelenwage* (Buchreihe des Landesmuseum für Kärnten, bd. IV, Klagenfurt 1958). Endvidere Fr. Paasche: *St. Michael og hans Engle* (Edda, Kria 1914 p. 33–74). Motivet er behandlet i værker om dommedagsbilledet, se P. Jessen: *Die Darstellung des Weltgerichts bis auf Michelangelo* (Berlin 1883), Georg Voss: *Das jüngste Gericht in der bildenden Kunst des frühen Mittelalters* (Diss. Leipzig 1884), A. M. Cocagnac O. P.: *Le jugement dernier dans l'art* (Editions du cerf., uden år) og især Beat Brenk: *Tradition und Neuerung in der christlichen Kunst des ersten Jahrtausends. Studien zur Geschichte des Weltgerichtsbildes* (Wiener byzantinische Studien, Bd. III, Wien 1966), samt Francoise Henry: *Irish Art during the Viking Invasions* (London 1967) især p. 169 ff. De fleste værker er rigt illustrerede, og billedeksemplerne i det følgende er hentet herfra.

[13] Se É. Mâle: *L'art religieux du XIII siècle en France* (Paris 1898) p. 477: på ruinerne af gamle Hermestempler, der lå på bjerge, rejste Michaelskirker sig.

sjælefører efter døden, Michael åbenbart overtager[13] – kan lade den ene eller den anden vægtskål synke ned til ugunst for en af de kæmpende. Her er det altså de levendes, ikke de dodes skæbne, der afgøres. Fra ægyptiske dødebøger kendes en sjælevejning, der foretages af Anubis i nærværelse af Horos, medens Thot skriver resultatet op. Vægten er her i balance, thi forestillingen er den, at den afdødes hjerte, der rummer alle hans gerninger, i det mindste skal veje lige så meget som den fjer, der ligger på den anden vægtskål og viser det mindstemål af retfærdighed og troskab, der kræves for at indgå i saligheden.

Det antages, at det er fra koptisk kunst, at billedet af Sjælevejningen vinder indpas i den kristne kirke. Allerede i det 5. århundrede findes der billeder af Michael med vægten i hånden i lilleasiatiske kirker og armeniske manuskripter – han kan legitimeres med henvisning til Daniel 5,27: Du er vejjet på vægten og fundet for let, og Job 31,6: På Rettens Vægtskål veje han mig, sa Gud kan kende min Uskyld. Michael kan dog også optræde i Dommedagsscener uden at være udstyret med vægt, vægten kan rækkes ned fra himlen eller være ophængt i en krog. Det kan også være Gud selv, der holder den. Der kendes også billeder af sjælevejningen, hvor Michael står ved siden af vægten og befaler en engel at lægge en større bogrulle, hvori vedkommendes fortjenester åbenbart er optegnet, i den ene skål, medens smådjævlene lægger andre og mindre ruller med opregning af synderne i den anden. Man kan også se det fremstillet, at djævlene driver deres spil for at drage både den ene og den anden vægtskål til sig. Vægten, der vises, kan være i balance, og det er f.eks. tilfældet i den berømte dommedagsmosaik i Torcello fra det 12. århundrede. Her holder Michael en sådan vægt hen mod nogle djævlene, der i poser eller småflasker medbringer de synder, der skal vejes – vægten viser åbenbart, at der ikke snydes ved vejningen og illustrerer altså ovennævnte Jobcitat.

Efterhånden bliver det tydeligt, at Michael ikke holder vægten i balance, men griber ind i vejningen, enten ved at tynge den vægtskål ned, hvori den betrængte sidder, hvad der er det almindeligste, eller ved at trykke skålen med lasternes personifikation ned. Billedet af sjælevejningen lider nemlig, som fremhævet af Erwin Panofsky, under en dobbelthet[14]. Man vil gerne se

[14] Se Erwin Panofsky: *Early netherlandish Painting* (4. opl. Cambridge, Mass. 1966) p. 270 ff. om Roger van der Weyden's altertavle i Hôtel Dieu, Beaune.

den person, der frelses, stige op mod det høje, men skal man blive i billedet, der viser en vægt, hvor djævlene søger at tynde den ene vægtskål ned, må det lykkelige udfald angives ved, at det er skålen med de frelste, der vejer tungest til. I de græske billeder ser man, at skålen med den frelste løftes op, og denne udformning af motivet genoptages i renaissanceen, efter at den fremstilling, hvor skålen med den frelste sjæl tynges ned, fra det 13. århundrede havde vundet en enorm udbredelse.

Men ubestridt skulle Michael ikke beholde sit høje embede. Den ældre fremstilling, hvori hans rolle er mere passiv, fortsættes eller genoptages, og jævnsides med sjælevejningsscener med Michael som hovedperson ser man nye scener dukke op, hvor det er Jomfru Maria alene eller sammen med Michael, der tynger vægtskålen ned og derved øver det frelsende værk. Dette hænger naturligvis sammen med den middelalderlige Mariakult[15]. Også forestillingerne om, hvad der vejes, kan variere. Den, der får sin skæbne afgjort, kan stå ved siden af vægten, og i den ene vægtskål lægges en alterkalk, således at hans synder vejes op med Kristi forsoning. Der kan være en person i hver af skålene, og de forstås vel bedst på den måde, at de personificerer dyder og laster. Det samme kan vel være tilfældet, når der er flere personer i begge skåle eller en enkelt stor i den ene og mange mindre i den anden. Selvom det ikke er sikkert, at man skal søge et fornuftigt indhold i, hvad der vejes, giver det ikke megen mening at veje onde sjæle op mod gode – måske kan personerne i vægtskålene også være en reminiscens af de ovenfor omtalte bogruller. Rimeligst forekommer de scener at være, hvor en enkelt sjæl – han er ofte tegnet i en meget lille skikkelse, thi sjælen ser jo ud som et diminutivt legeme – er anbragt i den ene vægtskål og nogle lodder eller noget ubestemmeligt i den anden[16].

*

I Norden opnåede Michaelskulten hurtigt en stor udbredelse. Der kendes Michaelskirker, som ligger højt eller er indrettet

---

[15] Om Marias rolle i sjælevejningen, se f.eks. beretningen i »Ett Forn-svenskt Legendarium«, v. Georg Stephens (I, Stockholm 1847) p. 20 ff., hvor der berettes om en sjælevejning. Marias indgreb nævnes, men slet ikke Michael.

[16] P. Perry formoder i sin anførte afhandling p. 104, at det er to sider af det samme menneske (Dr. Jekyll and Mr. Hyde), der vejes. Det er dog næppe rimeligt, jvfr. denne afhandlings slutning, at antage, at dette altid er tilfældet.

i huler, svarende til forbilledet på Mt. Gargano[17]. På runeindskrifter fra det 11. århundrede kendes Michael som den, der tager vare på de døde sjæle, og i Nials saga, kap. 101, fortælles, at da den kristne skibsfører Tangbrand holdt messe for Michael, spurgte hans vært ham om denne engels særkender. Svaret lød, at de var mange og gode »han skal veje alt det gode og onde du gør, og er så miskundelig, at han regner det gode, du har gjort, højest«. (N. M. Petersens oversættelse). Ham ville værten, Hal fra Sida, gerne have til ven, og han lod sig døbe mod løfte om, at Michael ville være hans følgeengel. Også i Draumkvædets digt om Sjølemikael er han bl.a. sjælevejer, i den norske Mikaelssaga er han nævnt som sjælefører, men ikke som sjælevejer, skønt gerningernes vægt er omtalt[18]. Hvad der nævnes om ham i »Middelalderens danske Bønnebøger«, ligger ganske på linie med, hvad der forhen er nævnt om hans rolle i de middelalderlige hymner[19]. Når Michael har været så værdsat, kan det ikke undre at der i alle nordiske lande findes adskillige billeder af ham som dragedræber og sjælevejer både i træ- og stensulptur og i maleri[20]. I det følgende skal der især gøres nogle bemærkninger til forståelsen af indholdet i de middelalderlige kalkmalerier i danske og skånske kirker, der viser Michael som sjælevejer. Redegørelsen bygger på de oplysninger og fotos, som pr. 1. november 1970 forefindes i kalkmaleriregistranten på Institut for dansk Kirkehistorie, samt på institutets samling af farvedias. Udførlige litteraturfortegnelser om de skånske kirkers malerier vil fremkomme i det værk om kalkmalerierne i Skåne, Halland og Blekinge, der er under forberedelse.

I *Gundslev* (Falsters norrø h., Maribo a., ca. 1300) indgår Michael Sjælevejer i dommedagsfremstillingen på triumfvæggen, i hvis øverste bånd apostlene sidder til doms sammen med Kristus, der

---

[17] Hertil og til det følgende, se Ellen Jørgensen: *Helgendyrkelsen i Danmark* (København 1909) p. 6–9 passim, og samme: *Fremmed Indflydelse under den danske Kirkes tidligste udvikling* (København 1908) p. 74 ff., samt artiklerne om Michael i *Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder*, Bd. XI, p. 616 ff.

[18] se *Heilagra Manna sögur*, ed. C. R. Unger (Kria. 1877) I, 676–713.

[19] se f.eks. Bd. III 1957, nr. 815 og Bd. IV, 1963, nr. 866, hvor Michaels egenskaber og mange af hans store bedrifter opregnes, men netop ikke sjælevejningen.

[20] se diverse artikler om Michaels ikonografi i *Kulturhistorisk Leksikon*, Bd. IX, 620 ff.

ikke mere kan ses på maleriet. Nord for korbuen i det nederste bånd står de døde op af deres grave og henvender sig i bøn til Michael, der her ikke er udstyret med vinger og derfor ligner en af de mere jordiske helgener. Han holder vægten i sin venstre hånd og lader den højre fatte lidt nærmere selve vægtstangen (balancen). I den ene vægtskål er der adskillige personer, i den anden kun en enkelt, men den tynges ned af en djævel, der har sat sig på vægtarmen og åbenbart kan forvente et bytte, der kan føres til Helvede under musik, som man ser det syd for korbuen. Det er ikke vist, at Michael griber ind, men som i nogle andre tilfælde er der her ikke tilstrækkelig klarhed over, om sjælene går fortabt, eller om scenen viser situationen lige før Michael foretager sit indgreb. Ét er dog ganske sikkert: Helvede undgås kun med nød og næppe, og kun hvis Michael griber ind. Alvoren understreges her, som i andre scener af, at djævlene også driver deres spil på den del af væggen, hvor de frelste afmales [21].

Kalkmalerierne i *Birkerød* (Lynge-Kronborg h., Frederiksborg a.) er fra tiden 1325-50. Michael Sjøleveje indgår i den dommedagsscene, som ses vestligst i skibets andet hvælv, og som adskiller sig noget fra det traditionelle dommedagsbillede. Verdensdommeren i østkappen er nemlig ikke her omgivet af Maria og Johannes, men af engle, som viser hans lidelsesredskaber frem eller blæser de døde op af deres grave. Virkningen ses nordligst i vestkappen: de døde står op og henvender sig fromt til Maria, der breder sin skjærmende kappe ud over og mod de netop opstandne – en af dem løfter oblat og kalk op mod hende. Det er Maria, der er hovedfigur i sjælevejningen, hun rækker beskyttende sin hånd ud over en af skålene på Michaels vægt, så den synker ned – ved hendes side ser man i baggrunden to andre helgener, S. Nicolaus og en bispehelgen, gøre den samme bevægelse, også de er vel tænkt som værnere på den dag, hvor sjælene lægges på vægten. Det er åbenbart mod denne vægt, at de folk, der har gjort sig skyldige i hovedsynderne og som nu straffes tilbørligt, begiver sig hen – de ses i vestkappens sydlige del, altså til venstre for Verdensdommeren, hvor de fortabte almindeligvis vises. Hvad selve vejningen angår, bemærker man, at der sidder adskillige personer i begge vægtskåle, men de, der sidder nærmest de for-

[21] se »Danmarks Kirker«, Maribo amt, p. 1171-87, og Fr. Beckett: Danmarks Kunst (II, København 1931) p. 296.

tabte, er mørkere i huden end dem i den skål, som Maria holder hånden over. Som nævnt giver det ingen mening at veje onde op med gode, men det er tydeligt, at vejescenen her først og fremmest bruges til at gøre det klart, at der er forskel på de folk, der har gjort sig skyldige i hovedsynderne, og som altså er døde i uskriftet stand, og dem, der søger deres tilflugt hos mater misericordiae, og som hun vil redde, når de anbringes på vægten. Michael, som også her er uden vinger, er altså en underordnet person, der kun holder vægten i den højre hånd, den venstre er åben og holdes som i tilsvarende billeder neutralt midt over vægten. Med sit »Ave Maria« lovpriser også Michael Maria. Både her, vestligst i kirken, og østligst, nemlig i himmelkroningsscenen i 1. fags østkappe, er hun hovedpersonen, og udsmykningen, der er unik i tiden, må naturligvis anses for en Mariaapoteose[22].

I tre kirker i Malmöhus län i Skåne, *Anderslöv* (Skytts h.), *Grönby* (Vemmenhøgs h.) og *V. Nöbbelöv* (Ljunits h.) blev der i midten af 1300-tallet malet nogle dommedagsbilleder, der indbefatter Michael Sjeløvejer. Malerierne tilhører den såkaldte »Snårestadgruppe«, og i scenerne, der alle er placeret i østkappen i skibets første fag, ser man Maria i forbøn på Verdensdommerens højre side, på hans venstre står Michael med sin vægt. Malerierne står nu ret svagt, og flere detailler er gået tabt. Bedst bevaret er billederne i V. Nöbbelöv. Her er billedet af Verdensdommeren forenet med et billede af Kristus på korset, som tilbedes af Peter og Paulus, og sydligst i østkappen – altså på den side af Verdensdommeren, hvor også Michael er – ses engle, der hugger til med deres sværd. Åbenbart fejder de mod nogle djævl, som ikke mere kan ses, og sceneriet vender tanken mod det eskatologiske slag i Apok. 12,7 ff. Desværre er det uklart, hvad der vejes, – der synes at være flere små kugler eller personer i den ene skål og en stor i den anden – og djævlene, der søger at trække i skålene, er ikke ganske tydelige; måske har de kunnet ses under dem begge, hvad der som forhen omtalt kan være tilfældet i ældre billeder. Michaels indgreb er heller ikke tydeligt fremstillet, kun i Anderslöv kan man ret klart se den usædvanlige bevægelse, at Michael trækker den vægtarm op, hvorunder en djævel har hængt sig. Det mest bemærkelsesværdige i hele sceneriet er imid-

---

[22] »Danmarks Kirker«, Frederiksborg amt, p. 928 ff. Fr. Beckett: Danmarks Kunst II, p. 299 ff.

lertid, at Michael Sjøleveje indtager den plads på Kristi venstre side, hvor man normalt ser Johannes Døberen i forbøn. Når man erindrer, hvor fast det traditionelle dommedagsbillede er komponeret i hovedtrækkene, er et sådant indgreb, hvorved Maria og Michael åbenbart sidestilles, særdeles påfaldende. Det viser Michaels popularitet, men sandsynligvis også, hvordan sjølevejningen kan være opfattet – selvom ikke alle billeder klart viser Michaels indgreb, peger selve placeringen af Michael på Johannes' plads på, at Michael strider for dem, der trues af fortabelsen.

Men fra Snårestadgruppen kendes endnu en fremstilling af sjølevejningen, som afviger fra ovenstående, nemlig *Borrbý* kirkes (Ingelstad h., Kristianstad l.), hvor malerierne kendes fra akvareller, udarbejdet i 1833. I skibets l. fag ser man i østkappen Verdensdommeren med frelste og fortabte, i vestkappen de dødes opstandelse, i nordkappen de frelste i Abrahams skød (med en indskrift, der gengiver den rige mands bøn fra Luk. 16.24 om at blive lindret i sin pine) og endelig i sydkappen sjølevejningen. Her er begge vægtskåle fyldt med hvide kugler, som er lige store, og den skål synker ned, som Michael holder sin hånd over. Også her ses der djævlø ved begge vægtskåle, hvis indhold de søger at drage til sig med lange stænger. Motivet er, som hovedmotiverne i de andre kapper, formet som en medaillon, der er forsynet med en indskrift i kanten, som desværre er utydelig på et afgørende sted: HIC EST MICHAEL ARCHANGELUS PRINCEPS MILICIE ANGELORUM CUI ... RAVERANT BENEFICIA POPULORUM. Til trods for udfaldet i teksten er det dog klart, at billedet er en lovprisning af Michael, og at det samtidig viser djævlønes såre træske anslag[23].

I 2. fag i *Skamstrup* kirke (Tuse h., Holbæk a., ca. 1375) sidder Michael Sjøleveje i nordkappens vestlige del. Han er en høj, fornem skikkelse, der udstrækker sin venstre hånd over en vægtskål med få mennesker, så den synker ned. Den anden skål med mange hoveder slås tre djævlø om. Ved sin side har Michael flere jordiske helgener, først og fremmest Olav den Hellige, hvis sejlads er vist i østkappen, Peter, Laurentius og to bispehelgener ses over-

[23] Om Snårestadgruppen, se Otto Rydbeck: *Medeltida Kalkmålningar i Skånes Kyrkor* (Lund 1904) p. 42 ff. Rydbeck læser det utydelige ord som »memoraverant« (ibid. p. 110), hvad der næppe er muligt; en anden og måske rimeligere læsemåde er »honoraverant« – Fr. Beckett: *Danmarks Kunst II*, p. 293 ff.

for i den sydlige Kappe. I vestkappen findes to Kristussymboler, Griffen, der symboliserer hans to naturer, og løven med ungerne, der peger hen på hans opstandelse[24]. Den samtidig fremstilling i *Højby* (Ods h., Holbæk a., ca. 1380) er ejendommelig i flere henseender. I korets østkappe ser man Verdensdommeren i Mandorla, flankeret af Maria og Johannes, og en enkelt person rejser sig fra sin grav. Mod syd ses en engel, der blæser adskillige døde op fra deres grave, i vestkappen Michael Sjælevejser og i nordkappen de fortabte, der lænkede ledes ind i Helvedesgabet. I kunstnerisk henseende er malerierne fremragende, og billedet af Michaels sjælevejning er usædvanligt dystert og truende derved, at djævlene har fået overhånd og tynger deres skål ned, så man ikke undrer sig over, at sjælen i den anden er fortvivlet og åbenbart kun kan reddes ved, at Michael vil tynde den vægtarm ned, han netop har lagt hånden på. Sceneriet er også påfaldende derved, at man ikke ser noget billede af de frelste, der føres ind i Paradiset, men kun af de fortabte, der går til Helvede. Maleriet heraf er tilmed anbragt på en såre usædvanlig plads, nemlig i nordkappen, altså på Verdensdommerens højre side, hvor det almindeligvis ses på hans venstre, i sydkappen. Der er ingen tvivl om, at Michael har fået en særdeles central placering vis-a-vis Verdensdommeren, men man må også være opmærksom på, at billedforløbet i tre scener vil blive langt naturligere, hvis det ikke er Verdensdommeren, men Michael, der er, hvad man kunne kalde den aktuelle hovedfigur. Det vil da være: de døde står op af deres grave (sydkappen) for at blive vejset (vestkappen) hvorefter de fortabte ledes til undergangen (nordkappen). En sådan opfattelse af billedfølgen vil man søge underbygget, og det kan ske på flere måder – her er det enkleste at henvise til, at en tilsvarende opdeling og billedfølge findes i kirkens andet fag, hvor man i østkappen ser S. Georgs kamp mod dragen som isoleret motiv, og derpå sammenhørende scener fra Jesu fødsels- og barn-domshistorie, der forløber som ovenfor med bebudelse og forkyndelse for hyrderne i sydkappen, kongernes tilbedelse i vestkappen og fremstillingen i templet i nordkappen. Slutningen er dog usikker, bl.a. fordi billedfølgen i tredie hvælv ikke er tydelig og fordi adskillige billeder på væggene er gået tabt. Men ved at opfatte sammenhængen i andet hvælv som anført vil man se, at motivet

---

[24] se Fr. Beckett: *Danmarks Kunst II*, p. 304 f.

med S. Georg, der har nær berøring med Michael, fremhæves som billedet af sjølevejeeren bliver det i koret. Man spørger uvilkårligt, om kirken har været viet til S. Michael, der som nævnt var kendt som værnehelgen for kirker, der ligger højt[25].

Den sjællandske mester Morten Maler, der virkede omkring 1410, har to gange fremstillet Michaels sjølevejning, nemlig i *Gimlinge* (V. Flakkebjerg h., Sorø a.) og *Gerlev* (Slagelse h., Sorø a.), og i begge kirker indgår vejningen i dommedagsscener, som dog ikke er ganske ens, i Gimlinge er den således placeret ved de frelste, hvad der vel understreger djævlens farlige spil. Michael holder ikke vægtene, de hænger i kroge, hvad der altså er levn af en ældre tradition, og Michael griber ind ved at trække i de snore, der holder skålen med de nødstedte (Gimlinge) eller lægge hånden på selve skålen (Gerlev), måske opfylder han her en bøn fra den person, der i kappens vestlige del rejser sig fra graven. I Gimlinge er selve vejningen særdeles anskuelig. Tre djævla lægger sorte lodder i den ene skål, hvor der både er sorte og hvide. Her er det åbenbart vedkommendes gode og onde gerninger, der vejes, men i Gerlev står djævlene ejendommeligt nok med de hvide kugler. Hvis det ikke er nogle af de gode gerninger, som dette forslagne pak har listet op af skålene og erstattet med sorte, er disse lodder vel også et levn fra ældre tid, nemlig af de hvide bogruller med fortegnelser over fortjenester og synder[26]. I *V. Sallerup* (Højager h., Malmøhusl.) ser man i tre nicher øverst på kirkens vestvæg nogle malerier fra samme tid, de forestiller S. Georgs kamp med dragen, Michael Sjøleveje og den længede Djævel. Andre billeder er ikke bevaret på denne væg, og de tre scener forestiller vel simpelthen kampen for at befri mennesket fra djævelen. I *Ballerup* (Smørum h., Københavns a., ca. 1430) ser man Michael Dragedræber i sydkappen i andet fag – i de andre kapper er der helgener – medens Michael Sjøleveje ses vestligst i kirken, nemlig i tredje fags vestkappe, hvor S. Georg i kamp med dragen vises i nordkappen. I sydkappen findes et maleri af Jesu dåb, og i østkappen den korsfæstede Kristus, der tilbedes af Maria og Johannes[27].

[25] se Fr. Beckett: Danmarks Kunst II, p. 307.

[26] Om Morten Maler se Fr. Beckett: Danmarks Kunst II, p. 336, om Gerlev »Danmarks Kirker«, Sorø amt, p. 701–9, om Gimlinge »Danmarks Kirker«, Sorø amt, p. 844–58.

[27] se »Danmarks Kirker«, Københavns amt, p. 607.

Billedet af sjælevejningen i *Tybjerg* kirke (Tybjerg h., Præstø a.) fra ca. 1430 er også centralt placeret, nemlig i første fags vestkappe overfor Verdensdommeren, der har de frelst på sin højre side og de fortabte på sin venstre. Billedet er unikt, thi det er åbenbart, at det må have forbindelse med motiver, der viser Kejser Henrik den Andens sjælevejning[28]. Legenden fortæller, at Henrik, der var tysk konge og romersk kejser 1002–24, ikke fik børn med sin kejserinde Kunigunde, men beskyldte hende for ukyskhed, en beskyldning, hun måtte fralægge sig ved en gudsdom – hun gik over glødende plovjern. For denne forseelses skyld gav kejseren på sit dødsleje en alterkalk til Laurentiusklosteret i Merseburg. Da Henrik var død, blev han anbragt i den ene skål på Michaels vægt, i den anden lagdes alle hans gerninger. I det afgørende øjeblik trådte Laurentius imidlertid til og lagde den omtalte alterkalk i skålen til fordel for kongen, som frelstes derved. Herover blev en af djævlene så forbitret, at han slog den ene hank af bageret, og den næste dag kunne man i klosteret konstatere, at den virkelig var slået af. Billeder af denne specielle sjælevejning har ikke været ualmindelige, således findes de i flere kirker på Gotland. Men hvis man sammenligner f.eks. billedet i Vamlingbo kirke med det i Tybjerg, vil man se flere forskelle. I Vamlingbo er vægten, som holdes af Michael, i balance, og situationen vendes kun til det gode ved at Laurentius kaster kalken ned i den vægtskål, hvor den kronede konge sidder. I Tybjerg giver vægten det ønskede udslag, her er det ikke en konge, men en nøgen sjæl, der vejes, og den sidder ikke i skålen, men står ved siden af. Sjælen holdes både af Michael og en djævel, de strides åbenbart om ham, og det samme er tilfældet i kappens nordside, hvor en engel – åbenbart Michael – har løftet sit sværd mod djævelen, men det er også hans eneste aktive rolle, thi det er den kalk, Laurentius har anbragt i skålen, der giver det ønskede udslag. Kalken har dog overhovedet ingen øren, og dette sammenholdt

[28] Til det følgende, se J. Roosval: *Die Seelenwägung Kaiser Heinrich II in der Gotländischen Malerei* (Zeitschrift für Kunstgeschichte IV, 1950) p. 125 ff., Bengt G. Söderberg: *Kejser Henriks Sjalavägning og Michaelsmästaren i »Historia kring Gotland«*, red. Åke G. Sjöberg, Stockholm 1963, p. 105–9. Legende i »*Legenda Aurea*» (4. udgave R. Benz, 1963) p. 618 f. under Laurentius, Afbildning af scenen i Vamlingbo i Erland Lagerlöf og Gunnar Svahnström: *Gottlands Kyrkor* (Uddevalla 1966) p. 243. Cf. Anne Riising: *Danmarks middelalderlige Prædiken* (Kbhvn. 1969) p. 304 og det der anførte referat af legenden.

med, at det er en nøgen sjæl og ikke en konge, der vejer, viser, at nogle af de specielle træk er fjernet fra den oprindelige historie. Den er gjort mere almen, og samtidig tyder placeringen i et dommedagssceneri på, at begivenheden er flyttet fra dødsøjeblikket til den sidste og afsluttende dom[29].

Fra 1400-tallets slutning og 1500-tallets begyndelse kendes en del sjælevejerbilleder af enkelte mestre og nogle fra værkstederne. Til de første hører bl. a. billeder, hvor Michael ses isoleret og altså ikke har nogen åbenbar forbindelse med motiver ved siden af eller i nærheden. Det gælder *St. Hammar* (Skytts h., Malmöhus l., ca. 1450–1500), *Båstad* (1450–1500), *Linderöd* (Gårds h., Kristianstad l., dat. 1498) samt *Århus Domkirke* (ca. 1500)[30]. I *Jetsmark* (Hvetbo h., Hjørring a., dat. 1474) ligner fremstillingen på korets østvæg Snårestadgruppens derved, at Michael er malet på den plads på Verdensdommerens venstre side, som Johannes Døberen almindeligvis indtager, blot er Johannes ikke her fjernet fra billedet, han er flyttet over på Marias side og knæler bag hende. På Billedet holder Michael hånden hævet over den skål, hvori den lille sjæl sidder, under den anden snor nogle djævløse sig, som har forsynet sig med et møllehjul for at forøge vægten[31]. I *Bollerup* kirke (Ingelstad h., Kristianstad l., dat. 1476) indtager Michael pladsen, hvor man ofte kan se en dommedagsscene, nemlig i det vestligste fags vestkappe. I den ene skål ses lasterne, hvorpå nogle navne endnu kan læses: *superbia*, *invidia*, *gula*. Men Maria sørger for at gribe ind, og åbenbart er det hende, der er den egentlige hovedperson, thi lige overfor i østkappen ses et Anna Selvtredie-billede, der ofte fremhæver Maria mere end Kristus. Forbindelsen med motiverne i hvælvets andre kapper (mod syd Andreas og Johannes Døberen, mod nord Christoforus) er ikke indlysende. I dommedagsbilledet i skibets 1. fag i *Gislöv* kirke (ca. 1480, Skytts h., Malmöhus l.) er sjælevejningen placeret i vestkappen overfor Verdensdommeren. Også her griber Maria ind, og at hun er hovedpersonen vises ved den tydelige indskrift med hendes navn. I *Broager* kirke (Nybøl h., Sønderborg a. ca. 1500) findes Sjølevejningen netop under Verdens-

[29] se »Danmarks Kirker«, Præstø amt, p. 610 ff.

[30] se Fr. Beckett: *Danmarks Kunst* II, p. 394 ff. og »Danmarks Kirker« Aarhus Amt, p. 89.

[31] Om Møllehjulet se P. Perry, p. 210, om Jetsmark se Fr. Beckett: *Danmarks Kunst* II, p. 413 f.

dommeren i østkappen i skibets 1. hvælv, og efter dragten at dømme er det den samme engel, der holder vægten og griber om sjælen i den skål, der synker ned – er Michael her både vejer og sjælefører, Psykopompos? I andre kirker kan man se flere billeder af Michael, dels som sjælevejer, dels som dragedræber. Det gælder således *Brøndum* (Skads h., Ribe a., 1450–1500), *Vadum* (Kjær h., Ålborg a., 1450–1500), hvor S. Georgs kamp med dragen ses på nordvæggen i 3. fag, mens de nævnte motiver vises på det gamle kors nordvæg. I *Udbyneder* (Gjerlev h., Randers a., ca. 1510) ser man Michael fremstillet flere gange, nemlig i dommedags-scenen bag Johannes, hvor han både bærer vægt og sværd, åbenbart for at værne de nødstedte mod at gå fortabt, samt i 3. fags sydkappe. Her dræber han dragen samtidig med, at han vejer sjæle, men dragen tilintetgøres endnu en gang, nemlig af S. Georg i nordkappen. Disse helte værner åbenbart nødstedte, og det samme gør S. Nicolaus i østkappen, som står ved et skib i havsnød og fra skibet påkaldes i farens stund[32]. I *Klemens* kirke, Nørre h., Bornholms a., 1475–1525) sås i korets vestkappe en sjælevejning, hvor Maria pressede vægtskålen ned, medens Michael holdt øje med de djævle, der drev deres spil ved den anden. I *Favsing* (Sønderhald h., Randers a., ca. 1500–1550) kunne man se Michael med sværd i tårnbuens sydside, og i *Skærum* (Horns h., Ålborg a.) fandtes et fragment med rester af sjælevejningen, som det næppe er muligt at datere. Et af de mest fascinerende billeder af en sjælevejning indgår i en dommedagsskildring i *Egtved* kirkes kor (Jerlev h., Vejle a., ca. 1500). I vestkappen ser man opstandelsen, i sydkappen »Kristi Våben«, præsenteret på et skjold af en engel, i østkappen Dommedag, medens sjælevejningen udfylder nordkappen. I intet andet billede har Michaels møje været vist så drastisk – den ene vægtarm må han tynde ned, samtidig med, at han presser den anden op, og endda må Maria, et par helgeninder og nogle engle være med til at tynde skålen helt ned for at frelse personen fra de djævle, der søger at få overtaget.

Hvad de senmiddelalderlige værksteder angår, som virkede omkring år 1500, findes der fra den såkaldte »Lille Harrie gruppe«[33] et billede af sjælevejningen i vestkappen i *Skivarp* kirke

[32] se Fr. Beckett: *Danmarks Kunst* II, p. 405 ff.

[33] se Monica Rydbeck: *Harriemästaren* samt »De Hasers og Hakkers Målare (Fornvännen 1952, p. 52 ff.).

(Vemmenhøgs h., Malmöhus l.). Billedet er led i en dommedagsfremstilling med dommer, frelste og fortabte i henholdsvis øst, nord- og sydkapperne. Her holder Michael vægten i den ene hånd og en basun i den anden, medens Maria står ved siden og tynger den ene vægtskål ned. Fra samme gruppe er billedet i *Kävlinge* (Harjager h., Malmöhus l.), hvor man i kortbuens nordside ser Michael Sjølevejer øverst og nedenunder Christoforus med Jesusbarnet. Øverst i sydsiden kæmper S. Georg med dragen, og nedenunder ses en uidentificeret helgen. Nogen egentlig forbindelse med den ældre dommedagsfremstilling i apsis og den samtidige på nordvæggen i første fag kan man ikke konstatere. I »Fjälkinge-gruppen« kendes der en sjælevejning, der indgår som et led af dommedagsbillederne i kirkerne i *Fjälkinge* (Villands h., Kristianstad l.) og *Ö. Vemmerlev* (Järrestads h., Kristianstads l.)[34]. Michael står her øverst i sydkappen, han bærer vægt og fører sværd for sammen med andre engle at fravriste de meget foretagsomme og hoverende djævle en del af deres bytte. For dette værksted har Michael dog ikke været noget fast led i dommedagssceneriet, thi han savnes i den tilsvarende fremstilling i *Gualöv* (Villand h., Kristianstad l.). Fra Isefjordsværkstedet kendes flere malerier af Michael Sjølevejer med Korsstav i de dommedagsfremstillinger, der blev forfærdiget i vestenden af kirkerne i *Tuse* (Tuse h., Holbæk a.), *Tveje Merløse* (Holbæk, Holbæk a.) og *Nr. Herlev* (Lynge-Frederiksborg h., Frederiksborg a.). Han har ingen særlig fremtrædende plads, blot ses der i Nr. Herlev ingen djævle ved Michaels vægt, og tungen på den viser modsat udslag, så man skulle tro, at Michaels indgreb var forgæves. At dette næppe er tilfældigt, viser den samme detaille på et af værkstedets billeder, der har en anden udformning end de netop omtalte, nemlig den, der findes i korets østkappe i *Kirke-Hyllinge* (Voldborg h., Roskilde a.r. kreds). Man ved, at der i apsis har været en fremstilling af Verdensdommen, som nu er forsvundet, og det er netop over den, at en meget tydelig og centralt placeret Michael vejer sjæle, medens han veksler blikke med en fortvivlet person og en djævel, som slæber vedkommende ned i det helvede, der må have været vist i sydkappen. I østkappens nordside, vendt mod de frelste i nordkappen, samler mater misericordiae folk under sin skærmende kappe. Marias og

[34] Se Egon Thun i »Ale« nr. 2, 1966, p. 50 og nr. 1, 1967 p. 5 ff.

Michaels frelsende værk er altså her adskilt og ikke forenet i vejescenen, som man ellers ofte ser det. Hvorledes Michaels beskyttelse mod djævlene her skal forstås i detaillier, røber hverken komposition eller billede. Viser det, at djævelen vil slæbe et bytte bort, som Michael kunne have frelst, hvis det var blevet placeret på hans vægt? Det skal bemærkes, at man netop overfor sjælevejningen ser et billede af S. Olavs sejlads, der bringer forbindelsen mellem Michael og Olav i Bregninge kirke i erindring[35].

I *Fanefjord* kirke (Mønbo h., Præstø a.) ser man i nordskibets fjerde hvælv Elmelundemesterens billeder, der i nordkappen viser Abraham og Isak på vej mod Moria Bjerg, og i østkappen selve Isaks ofring. Disse to billeder må høre sammen. I sydkappen nedskriver en djævel med sorte streger i en bog, hvad to kvinder på en bæk sladrer om, og i vestkappen ses en sjælevejnings-scene, hvor Michaels vægt påvirkes af Maria, der bærer et lille Jesusbarn på armen[36]. En formodning om, at disse to billeder indgår i en sammenhæng, bestyrkes, når man ser en næsten tilsvarende scene af den nært beslægtede »Everlövmester« i selve *Everlöv* kirke (Torna h., Malmöhus l.). Her ser man nemlig den tilsvarende kombination i nordskibets tredje hvælv, den eneste forskel er den, at Michael her er placeret i østkappen, og at det er en mand og kone, der sladrer sammen. I vestkappen ser man her motivet med den riges og den fattiges bøn og i nordkappen den såkaldte »Dødssyndsmand«, på hvis krop det er angivet, hvor de forskellige synder har deres sæde[37]. En lidt anden kombination af nogle af disse motiver har Everlövmesteren vist i 2. fag i *Röddinge* kirke (Färs h., Malmöhus l.). Her ser man i østkappen Verdensdommen og et helvedesgab, som kan opsluge fortabte. I sydkappen vises sjælevejningen, i vestkappen den fattige og den rige, der beder, og i nordkappen Dødssyndsmanden[38]. Af andre værksteder og mestre skal i denne forbindelse nævnes Brarupmesteren, der i 3. fag i *Gjerrild* kirke (Djurs N.h., Randers a.) på Djursland malede en nu overkalket fremstilling

[35] Se Fr. Beckett: *Danmarks Kunst*, II p. 345 ff. under Vallensbæk-mesteren.

[36] Se Fr. Beckett: *Danmarks Kunst*, II p. 354. Holger Rasmussen: *Djævelen og de sladdervorne Kvinder. Et Kalkmaleri og dets Forklaring* (Årbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, København 1964) p. 120 ff. Det er bemærkelsesværdigt, at Maria på disse billeder er vist som *Madonna*!

[37] Se Otto Rydbeck: *Medeltida Kalkmålningar i Skånes Kyrkor*, p. 122.

[38] Se Otto Rydbeck: *Medeltida Kalkmålningar i Skånes Kyrkor*, p. 134.

bl.a. af Dommedag og Skabelse, som indbefattede en sjælevejningsscene i nordkappen, hvor Maria var hovedpersonen.

Men det ejendommeligste, senmiddelalderlige billede af en sjælevejning, der desværre er ret fragmentarisk, findes i tredie fag i *Kongsted* kirke (Fakse h., Præstø a.), hvor man som sædvanligt ser dommeren trone i østkappen og de frelste i nordkappen. I sydkappen er intet bevaret. Midt i vestkappen står Michael med sin vægt, han holder sin ene hånd midt over den, for udslaget bevirkes af Maria, der holder en finger til skålen. Ved hendes side står en engel med en bog, på hvis sider man ser streger. Åbenbart er det en regnskabsbog over den sjæls gerninger, som vejes. Men ved siden af denne centralt placerede scene ser man i den søndre del af kappen, altså nær ved billedet af fortabelsen, som vel har været vist i sydkappen, endnu en sjælevejningsscene, hvor Maria endnu engang er vist ved siden af en vægt. Desværre er sceneriet meget fragmentarisk bevaret, men så meget kan man dog skimte, at Maria ikke tynger vægten ned til den side, hvor hun selv står, og at en lille djævel er i færd med at slå de samme streger i en bog, som man aner i den ene af vægtskålene. Over den anden skål ser man endnu de hænder, som den nødstedte sjæl løfter i sin vande. Hvorledes denne vejning nærmere skal forstås, og hvordan den forholder sig til den anden, kan ikke udledes af billedresterne, men det er påfaldende, at de sidste nævnte værksteder og mestre er fælles om at genoptage den nedskrivning af enkelte synder, som var tydelig i den ældre traditions bogruller med synderegistre [39].

* * *

Når man har undersøgt de billeder, som er nævnt ovenfor og søger at finde frem til den væsentlige ide eller forestilling deri, er det naturligt først at rette opmærksomheden mod, hvad der vejes på Michaels vægt. Det viser sig, at der ikke er særligt faste regler herfor, thi der kan være hvide kugler i begge vægtskåle (Borrby) eller mange i den ene og en stor i den anden (Grönby, Anderslöv). Man kan også se, at der er mange personer i dem begge (Birkerød), at sjælen sidder i den ene, men indholdet af den anden er ubestemmeligt (Kirke-Hyllinge) eller at sjælen vejes op med hvide og sorte kugler, som på Morten Malers to billeder.

[39] Danmarks Kirker, Præstø amt, p. 533 ff.

Det almindelige bliver nemlig, at der sidder en enkelt person i den ene skål, som fromt løfter sine hænder mod Michael eller Maria, medens indholdet af den anden varierer. Det er altså iøjnefaldende, at der ikke skabes nogen fast tradition for at skildre selve vejningen i detaliller og desuden, at man næppe skal spørge, hvorledes indholdet af den ene skål kan veje det op, der er i den anden. Man får uundgåeligt det indtryk, at indholdet af vægtskålene kan varieres i malerierne, og at sjælevejningsmotivet bruges til at fremhæve andre forhold, som er væsentlige for beskueren, end netop det, at sjælen skal vejes.

Denne opfattelse bør naturligvis sammenlignes med den skrevne tradition. Det kan gøres ved, at man finder forlæg frem fra forskellige grene af den kirkelige litteratur, som scenen må formodes at illustrere. Her er der anvendt en lidt anden fremgangsmåde, idet der er redegjort for, hvilken rolle Michael spiller i en enkelt genre, nemlig hymnerne. Heri og i bønnebøgerne var det som nævnt påfaldende, at Michaels vægt og selve vejningen ingen rolle spillede, og at opmærksomheden var rettet mod de store bedrifter, som Michael var i stand til at udføre for nødstedte sjæle ved den uundgåelige dom. Efter mit skøn er der altså nøje overensstemmelse i dette stykke mellem hymnerne og de kalkmalerier, der viser Michaels sjælevejning.

Når man nærmere skal præcisere, hvor man skal finde de væsentlige træk i motivet, må man være opmærksom på, at scenerne med Michaels sjælevejning langt fra er ens i alle øvrige detaliller og næppe udtrykker ganske det samme. F.eks. ser man på Snarestadgruppens billeder, at der er djævle ved begge vægtskåle, og scenerne forstås vel bedst på den måde, at djævlene ikke blot søger at tynde den ene vægtskål ned, men at gribe forstyrrende ind i selve sjælevejningen, hvad Michael åbenbart forhindrer. I Birkerød er begge vægtskåle fyldt med personer, og meningen med billedet må dels være at vise Marias nådige indgreb til værn for nødstedte, dels at anskueliggøre den sikre fortabelse, der venter mennesker, som er døde i dødssynd. Men ser man på maleriet i Bollerup viser det sig, at Maria her griber ind i vejningen til fordel for en person, som netop har gjort sig skyldig i dødssynderne. På billedet i Kongsted er sjælevejningen åbenbart den dag, hvor det regnskab gøres op, som er ført i bøgerne. Her foreligger der altså en sammenblanding af vejning og tælling, og det er åbenbart den sidste, der udføres både af en engel og en djævel,

der er den væsentligste. På dette billede og nogle af de andre sjælevejningsscener er det ikke Michael, men Maria, der er hovedpersonen. Det kan medføre – som i Kongsted – at Michael bliver en ret passiv person, som blot holder vægten eller som i Skivarp, hvor han blæser til dom i sin basun. Men der males fortsat scener, hvor det er Michael, der alene værner sjælen, eller hvor han og Maria er fælles om at tynde vægtskålen ned, så udgangen bliver lykkelig for den betrængte. Det kan ikke blot vises ved at de begge påvirker vægten. Det fremstilles også på den måde, at Michael fører en lanse, et sværd eller en korsstav mod de træske djævl. Undertiden er det også tilstrækkeligt, at han holder sin hånd op over den vægtskål, som skal synke ned, men anskueligst bliver hans indgreb, når han direkte tynger den vægtarm ned, hvori skålen med sjælen er ophængt. Hans indgreb er intet snyderi, men et værn, thi djævlene nøjes jo ikke med at konstatere, hvad der er i den anden vægtskål – disse ondskabsfulde utysker hænger sig i skålen eller snorene, der bærer den, de slynger sig ind i hinanden eller rundt om vægtarmen o.s.v. Sjælevejningen, hvor Michael er hovedpersonen, viser altså primært den hårde kamp mellem himlens store kriger og djævlene om den lille sjæl, der ville være fortabt uden Michaels indgreb – billederne i Gundslev og Højby viser tydeligt, hvor truende faren for fortabelsen kan være.

Man vil i det foregående bemærke, at det ofte er nævnt, i hvilken sammenhæng billedet af sjælevejningen findes. Det er kalkmalerierne selv, der viser, at motiverne er anbragt i bestemte sammenhænge, og derfor er det nødvendigt at iagttage dem nøjere – naturligvis kan de variere stærkt, og da de forlæg, der er benyttet, savnes, og mange scener, ikke mindst på væggene, er gået tabt, kan det være vanskeligt at præcisere den dybere mening med en udsmykning. Men det er f.eks. påfaldende, at Michael Sjøleveje ofte placeres med Michael Dragedræber ved sin side, og at man i Ballerup og Udbyneder har tilføjet et billede af S. Georgs kamp med dragen. En sådan kombination må vise i samme retning, som de våben Michael udstyres med, nemlig at han kæmper for at redde nødstedte mennesker. I Bollerup ser man et andet træk fremhævet, thi her er billedet, hvor Maria er hovedpersonen, tydeligt nok modstillet en Anna Selvtredie-gruppe og er altså som maleriet i Birkerød et led i en Mariaapoteose. Men tydeligst er sjælevejningsscenens forbindelse med et dommedagssceneri, som

kan være vist i kirkens vestligste fag eller mod øst, på triumfvæggen, i koret eller i skibets første fag. Der kan næppe være tvivl om, at disse dommedagsscener viser den yderste dom og ikke den endelige afgørelse, som træffes om menneskets evige skæbne i dødsøjeblikket, og som egentlig kun bekræftes og publiceres på den yderste dag. Hvis man urgerer sjælevejningsscenens forbindelse hermed, ledes tanken hen på de undtagelser, som også kendes fra prædikener og legender, at menneskets skæbne ikke er afgjort i dødsstunden, men at der også efter døden er mulighed for at blive frelst[40]. Men det er vel også muligt, at man i disse scener næppe skal se andet og mere end at ethvert menneske skal kræves til regnskab for sine gerninger og dømmes, og da ondskabens repræsentanter gør, hvad de formår for at bringe sjælen i fortræd, må Michael, den store sjæleværner, stride for den nødstedte. Større klarhed kan alene skabes i forbindelse med en tiltrængt undersøgelse af dommedagsmotivets almindelige udvikling i senmiddelalderen.

---

[40] Se herom Anne Riising: *Danmarks middelalderlige Prædiken* (København 1969) p. 304 f. Om Michael som den, der bevarer mod fortabelsen på den yderste dag, se *Middelalderens danske Bønnebøger*, Bd. IV, Nr. 884.